

PERES ZSUZSANNA: A CSALÁDI HITBIZOMÁNYOK MEGJELENÉSE
MAGYARORSZÁGON (PÉCS: PUBLIKON 2014) 284.

1. 2014 őszén látott napvilágot a Publikon kiadó gondozásában Peres Zsuzsanna *A családi hitbizományok megjelenése Magyarországon* című könyve.¹ A könyv alapját csaknem egy évtizedes, jelentős részben külföldön folytatott, gondos kutatás eredményeként megszületett és 2009-ben sikeresen megvédett doktori értekezés képezi.²

A magyar jogtörténet több területén is figyelemre méltó eredményeket elért, kutatói tevékenységét külföldi – elsősorban bécsi – tanulmányutakkal is bővítő szerző munkásságának közjogi és magánjogi témájú elemeit egyszerre gazdagítja a jogágak határterületein álló hitbizomány intézményének bemutatása. A szerző – munkája bevezető fejezeteiben megjelölt – célja, hogy bemutassa a magyar jogrendszerbe idegen hatásra beépült hitbizományt, összehasonlító módszerrel elemezve a történeti és dogmatikai nézőpontból vizsgált jogintézményt.

A hitbizomány történeti eredete alapján logikusnak tűnik az a megközelítés is, miszerint a jogintézmény magyar történeti sajátosságainak bemutatása előtt áttekintést kapunk a hitbizomány európai történetéből, egy spanyol, itáliai és osztrák példákat felsorakoztató európai előzménytörténet keretében. A kötet ezáltal a hazai hitbizományi jog és gyakorlat elemzésén túl a magyar intézménytörténet egyes európai országokban létező hitbizományi szabályozás sajátosságaival való összevetését ígéri.

A feldolgozás meghatározó módszere a jogtörténeti források feltárása és elemzése. Kiemelt szerepet kapott az 1687/88. évi, valamint az 1723. évi pozsonyi országgyűlések anyaga is, ahol több fontos, a hitbizományt szabályozó törvénycikket is elfogadtak. A szélesebb körben is ismert és elérhető alapforrások mellett a szerző részletesen foglalkozott a témába vágó, fennmaradt levéltári anyagok feltárásával. Elsősorban azoknak a családoknak a történetét vizsgálta, amelyek a téma szempontjából kiemelt jelentőségű törvénycikk (1723:50. törvénycikk) értelmében valóban hitbizománynak tekintendő öröklési rendet határoztak meg (Pálffy, Esterházy, Erdödy, Zichy és Szirmay családok). A levéltári forráselemzés keretében a szerző elsősorban a Magyar Országos Levéltárban, illetve a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv-ban található anyagokat elemzett.

Összességében megállapítható, hogy a munka döntően az okleveles, primér forrásanyag alapján dolgozta fel a középpontba állított témát, ezt egészítette ki a vonatkozó szakirodalmi háttéranyaggal.

A dolgozat tárgya a magyar „hitbizományi jog” kezdeteinek a bemutatása,³ továb-

¹ A szerző, Dr. Peres Zsuzsanna egyetemi docens kutatási területei: az 1848 előtti rendi magánjog, különösen a hitbizományok és a házassági vagyoni jogi szerződések, továbbá a 1848 előtti magyar közigazgatás-történet.

² A magyar „hitbizományi” jog kezdetei (témavezető: Dr. Béli Gábor), Pécsi Tudományegyetem (PTE), Állam- és Jogtudományi Kar (ÁJK), doktori iskola (2009), http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/peres-zsuzsanna/peres_zsuzsanna-vedes-ertekezes.pdf.

³ Ahogyan a szerző értekezésében rámutat, az idézőjel használatának oka, hogy 1687 előtt egy okleveles forrás sem nevezi *fideicommissum*nak latinul, vagy hitbizománynak magyarul az elrendelt

bá – a jogi szabályozás történetén túl – az egyes, 1723-ig Magyarországon alapított hitbizományok elemzése. A feldolgozás kerete a 16. század közepétől (Thurzó Elek országbíró 1542. évi végrendeletétől) a 18. század első harmadáig (1723:50. törvénycikk) terjed.

Érdekes meglátást tükröznek a bevezető fejezetek zárásaként szerepeltetett, a vizsgált jogintézmény „aktualitásáról” alkotott fejtegetések. A szerző a hitbizomány és a 2014. március 15-én hatályba lépett Polgári Törvénykönyv által újonnan szabályozott bizalmi vagyonkezelés összevetéséről értekezve utal a lehetséges hasonlóságokra és különbségekre. Talán a részletekben történő különösebb elmélyülés nélkül is kijelenthető, hogy a bizalmi vagyonkezelés jogintézményének taglalása, különösen egyetemes jogtörténeti és összehasonlító jelleggel, bővebb terjedelmet is megérdemelt volna, akár önálló fejezetben is.

2. A munka első, érdemi egységének tekinthető második fejezet (*Majorátus és fideicommissum Európában a Habsburgok által uralt területeken*) a hitbizomány jogtörténeti előzményeiből válogat, döntően a spanyol, itáliai és német nyelvű területek áttekintésével. A történeti előzmények vizsgálatát feltétlenül indokolja, hogy a hitbizomány idegen eredetű jogintézmény, amely a spanyol hűbérjogból került át, osztrák közvetítéssel, a magyar jogba.

Az elsőként elemzett spanyol „*mayorazgo*” sajátosságainak felvázolása mellett itt kerülnek bemutatásra az itáliai területeken megjelenő „*fedecommeso*”, és a német földön jellemző „*fideicommissum*” sajátosságai. A magyar intézménytörténettel való összefüggés szempontjából indokolt, hogy a mediterrán és német előzményeknél lényegesen nagyobb terjedelemben értekezik a szerző az osztrák örökös tartományokban gyakorlatba vett „*fideicommissum*” és „*majorat*” jellemzőiről, számos okleveles forrást is felhasználva. A fejezet időbeli végpontját a magyar hitbizományi jog „fordulópontjának” számító, 1687-es esztendő jelenti, önkritikusan kihangsúlyozva, hogy a rövid áttekintés elsősorban a magyar szabályozás előzményeit kívánja felvázolni és nem a teljes szabályozástörténet bemutatására vállalkozik.

A spanyol *mayorazgo* egy család feljogosítása meghatározott javak örökös élvezetére, abban való öröklési kötelezettséggel, az alapító okirat szerint meghatározott öröklési rendnek vagy a törvény rendelkezéseinek megfelelően. Már a definícióból is kiténik, hogy a hitbizomány elődjének tekinthető spanyol jogintézményben sajátosan keveredtek a közjogi, magánjogi és öröklési jogi jellegzetességek. A lekötött javak örökös élvezete oszthatatlan javakból állt, az érintett jószágok elidegeníthetlensége és elbirtokolhatatlansága mellett. A spanyol uralkodók közvetítésével a jogintézmény a dél-itáliai területekre is eljutott, ahol termékeny kölcsönhatásba került a római jogi hagyományokkal, majd a Habsburg uralkodók révén terjedt el az osztrák örökös tartományokban is.

A szerző az örökös tartományok vonatkozásában mutat rá arra a meglepő sajátosságra, hogy az említett térségben a szokásjogi szinten létező jogintézmény sza-

kötött öröklési rendet. Az sem állítható, hogy maga a hitbizomány létezett volna korábban. A szakirodalom ebben a körben csak Pálffy Pál nádor 1653. évi végrendeletét tekinti – az 1687:9 törvénycikket megelőző – hitbizomány-alapításnak (8. o.).

bályozására csak viszonylag későn, I. Lipót 1674. november 2-án életbe léptetett pátensében került sor (a magyar szabályozást alig tizenhárom évvel megelőzve). Az osztrák hitbizományi jogot az itáliai és spanyol előzményeknél jóval nagyobb terjedelemben és mélyebb összefüggéseiben tárgyalja, elsősorban azért, mert a szerző ebben a körben már nemcsak a szakirodalomra, hanem széles körű levéltári kutatásaira is támaszkodhatott. A hitbizományok sajátos „precedensjogának” ilyen megközelítésű feldolgozása különösen szerencsés a jogintézmény kialakulásának szokásjogi jellegére tekintettel. Az elemzés során igazolást nyer, hogy az osztrák hitbizományok birtokosai elsősorban a legfontosabb udvari tisztségeket betöltő családok tagjai és a legmagasabb címek viselői voltak. A hitbizományok alapítása így, alig tagadható módon, legalább annyira szolgálta az uralkodóhoz hű arisztokrácia kialakítását, mint a kitüntetett család tekintélyének megőrzését, a sokszor hangoztatott *splendor familiae* biztosítását. A hitbizományok birtokosai a szerző által idézett esetekben éppen a megszerzett grófi, bárói vagy hercegi címet hagyományozták tovább, élve a hitbizományok adta jogi lehetőségekkel.

Az osztrák hitbizományok sajátosságai (hitbizományi birtokos személye, elidegenítési és megterhelési tilalom, állagfenntartási kötelezettség stb.) – nem meglepő módon – igen sok hasonlóságot mutatnak a Magyar Királyság területén alapított hasonló jogintézménnyel.

3. A szerző a negyedik fejezetben tér rá az értekezés központi témáját jelentő kérdéskörre: a magyar hitbizományi jog kialakulásának, történetének és történeti sajátosságainak ismertetésére. Az összesen négy alpontban kifejtett intézménytörténet részletes tárgyalását megelőzően, külön fejezetben (*A hitbizomány fogalma Magyarországon*) kap helyet a hitbizomány meghatározása és a hitbizomány-definíció egyes fogalmi elemeinek számbavétele. A tematikailag és szerkezeti szempontból is jól elhelyezett fogalomelemző rész jó érzékkel válogat a rendelkezésre álló forrásokból és szakirodalmi feldolgozásokból.

A meghatározások közül elsőként áttekintett, jogtörténeti megközelítés szerint hitbizománynak tekintendő az alapító által, királyi engedéllyel felruházott, meghatározott, kötött öröklési rendnek alávetett, eredete szerinti szerzett jószág vagy jószágok összessége, amelyre nézve elidegenítési és terhelési tilalom áll fenn. A szerző rámutat arra, hogy választóvonalat kell húzni az 1687:9 törvénycikket megelőzően keletkezett, talán „hitbizományszerű”-ként titulálható, de hitbizománynak semmiképpen nem tekinthető intézkedéseket tartalmazó oklevelek és az 1687-et követően keletkezett alapítólevelek között.

A törvény keletkezését megelőző időszakban létező hitbizományszerű intézkedésekre, feltehetően az abban foglalt öröklési rend alapján, a latin nyelvű oklevelek egyértelműen a „majoratus” elnevezést használják. A *fideicommissum* kifejezés a feltárt okleveles források egyikében sem fordul elő 1687-et megelőzően. A szerző hangsúlyozza, hogy a majorátus az említett időszakban még nem fordítható hitbizománynak – a szó klasszikus értelmében legalábbis –, minthogy nem is tekinthető annak. Leginkább egy olyan, egyre gyakrabban alkalmazott öröklési rendet jelölt, mellyel az egyes főnemesi családok tagjai éltek vagyonuk megőrzése, pontosabban egy kézben tartása érdekében. Ebben az összefüggésben az öröklési rend

meghatározottsága jelenti az intézmény hangsúlyos részét, és csak mellékes jelentőséggel bírt, hogy az örökhatározó egyébként megtiltja az érintett jószágok elidegenítését és megterhelését az örökösök számára. A mindenkori hitbizományi birtokos csak haszonélvező azzal a kötelezettséggel, hogy a hitbizományi vagyont az eredeti állapotban átadja az őt követő öröklésre jogosultnak.

A számba vett szakirodalmi meghatározások és a törvény szövegében közös fogalmi elemek: a hitbizomány céljaként megjelölt „*pro splendore familiae*”, a családok romlásának megakadályozása végett történő alapítás, és az említett célt szolgáló, speciális öröklési rend megállapítása. A hitbizományok további jellegzetes, ugyanakkor ellentmondásos fogalmi eleme az elidegenítési és megterhelési tilalom volt, amely az ősihez hasonló, sőt annál talán némiképpen szigorúbb kötöttséget eredményezett a hitbizományi vagyont tekintve. Az elidegenítési és terhelési tilalom kezdetben a hitbizományok esetében is relatív volt, hiszen a hitbizományi jószág elidegenítését célzó szerződés nem lett *ipso jure* semmis, csupán megtámadás útján érvényteleníthető, amennyiben a legközelebbi hitbizományi várományos, akinek a jogát az elidegenítés sértette, megtámadta a szerződést jogsérelmére hivatkozva.

A hitbizomány fogalmi elemeit tárgyaló fejezet összességében jól mutatja be a tárgyalta jogintézmény sajátosságait. Az olvasó helyzetét ugyanakkor lényegesen megkönnyítette volna egy rendszerezettebb, tagoltabb fogalomismertetés, amely az egyes szakirodalmi definíciók bemutatása mellett hangsúlyozottabban törekszik a szintetizálásra és ezt a szerkezeti egységek kialakításával is segíti (például az egyes fogalmi elemek mentén kialakított, pontozott alfejezetek szerinti tagolással). Véleményünk szerint indokolt lett volna az egyes, jogtörténet-tudomány körébe tartozó fogalom-meghatározások részletesebb elemzése is (túl a lábjegyzetek szintjén történő ismertetésen).

4. A szerző munkájában többször hangsúlyozza az 1687:9. törvénycikk „választóvonal szerepét” a magyar hitbizományi jog kialakulásában. Ennek figyelembevételével indokolt a hitbizományok történetét tárgyaló részek említett eseménynek megfelelő szétválasztása három fejezetre. A jogintézmény magyar példáit részletesen elemző két, nagy terjedelmű szerkezeti egység (4. *Majorátusok az 1687:9. tc. keletkezését megelőző időszakból*; 6. *A törvényi szabályozást követően 1723-ig alapított hitbizományok*) között ugyanakkor aránytalannak tűnik az 1687:9. törvénycikk keletkezés-történetét bemutató, rövid terjedelmű (mindössze hat oldalnyi), átvezető jellegű fejezet (5. *A hitbizományra vonatkozó 1687:9. tc. keletkezése*). Véleményünk szerint a magyar hitbizományi jog története szempontjából kiemelkedő fontosságú törvényt célszerűbb lett volna az intézményt általánosan bemutató, 3. fejezetben tárgyalni, különösen, hogy az említett fejezet több, a neves törvénycikkkel összefüggő fejtegetést is tartalmaz (például a hitbizomány megnevezésének változásai).

A magyar hitbizományokat bemutató első fejezet az 1687 előtti majorátusok keletkezését tárgyalja. Ehelyütt kerül sor a majorátusokra vonatkozó rendelkezések részletes bemutatására, amelyek céljukat tekintve párhuzamba állíthatóak a hitbizományokkal, de még nem tekinthetők hitbizománynak, csupán „előkészí-

tik a terepet” a jogintézmény magyarországi bevezetéséhez. Hasonlóan az osztrák példákhoz, az alapítók (a Thurzó-, a Pálffy-, és az Esterházy-család tagjai) a majorátusok körében is az ország politikai életének meghatározó szereplői: országos főméltóságok, akik az uralkodóhoz való hűségükkel érdemelték ki, hogy adományokban és egyéb kegyekben részesüljenek. A majorátusok bemutatása széleskörű levéltári kutatásokon alapul, az első magyar „hitbizományok” tárgyalása jól kiemelt, tematikus csomópontok szerinti bontásban történik, kiemelve a legfontosabb fogalmi elemeket, lehetőséget teremtve az összehasonlító jellegű elemzésre.

Az alapító családok történetének ismertetését követően az említett családok hitbizományainak történetén keresztül nyerhetünk mélyebb betekintést a magyar hitbizományi jog elemeibe. A kötött öröklési rendnek alávetett jószágok eredetüket tekintve ebben az időszakban többnyire adományos vagy zálogos természetűek, amelyek később vegyes adomány jelleget öltenek. Elvértve fordult elő ingóra majorátus-alapítás, sokkal inkább jellemző, hogy az ingatlanokban található ingókat, egyszerűen csak hozzárendelik a majorátushoz, kiterjesztve arra is az elidegenítési és terhelési tilalmat. Az adományok nagy számát Magyarországon is az indokolhatta, hogy az uralkodók igyekeztek maguk mellett lekötelezni a hozzájuk hűséges nemeseket.

A szerző által vizsgált családok ingatlan vagyontárgyai jogi jellegüket tekintve zálogosak vagy adományosak voltak. A szerzés módjára nézve lehettek zálogkölcson-szerződés biztosítékaként kapott zálogbirtokok, vagy *inscriptio* illetve teljes vagy vegyes adomány útján szerzett jószágok. Az uralkodó többnyire a zálogból vissza nem váltott birtokokat minősítette át adományos jószággá, azon belül vegyes adománnyá. Előfordult olyan eset is, amikor bizonyos korábban zálogos jószág – amelyet az uralkodó a későbbiekben adományba adott attól függően, hogy az adományban meghatározott öröklési rend szerint kik voltak éppen a birtokában –, eltérő jogi jellegét képviselt.

A zálognál tágabb fogalom az *inscriptio*.⁴ Lényege, hogy az arra érdemes személy hűséges szolgálatát földbirtokkal jutalmazza, amely szólhat akár határozott, akár határozatlan időre is, az okiratban szereplő pénzösszeg ellenében. Jellegét tekintve hasonló a záloghoz.⁵ Itt a birtokost megilletik a dolog gyümölcsei és hasznai, továbbá a birtokvédelem. Halála esetére a jószágról visszaváltásig rendelkezhet, de a tulajdonhoz kapcsolódó rendelkezési jog nem illeti meg mindaddig, amíg azt a királytól adományképpen valamilyen jogcímen meg nem szerzi. Az *inscriptio* abból a szempontból hasonlatos az adományhoz, hogy az *inscriptio* útján szerző felet be kell iktatni a dolog birtokába.

A szerző rámutat arra, hogy a zálog, az *inscriptio* és az adomány közül az adomány biztosította a legtágabb jogokat a megadományozottnak. Miután a király az

⁴ A szerző rámutat, hogy a kifejezést magyarra érdemdíjazásnak is szokták fordítani, de az ideiglenes átruházás kifejezés is előfordult már, amely abból a szempontból téves, hogy az érdemdíjazás szólhatott akár örökre is (107. o.).

⁵ A királytól származó *inscriptio* jogi természetét tekintve semmiben sem különbözött a zálogtól, ugyanúgy nem járt nemesítő jelleggel, mint a zálogba adott birtok, még akkor sem, ha az uralkodó adta (107. o.).

adománylevélben mindig meghatározta a jogcímet, melyen a birtokot az adományosnak juttatta, és az adományos az adománybirtokban jogcímes birtokosnak minősült, megillették azok az előnyök, amelyek általában a birtokosokat megillettik, de ezen túlmenően a király engedélyével bizonyos fokú rendelkezési joggal is bírt az adományos jószág felett. A szerző álláspontja szerint különbséget kell tenni az első adományos és az ő örökösei mint birtokosok jogállását illetően, és aszerint, hogy az adományost megillető jogokat a király és a kívülálló harmadik személyek szempontjából vagy a család szempontjából vizsgáljuk.

Az öröklési rend meghatározása és egyéb kikötések elemzése során a szerző jól mutatja meg a közjogi elemekkel átszőtt „hitbizományi jog” és az öröklési jog (végrendeleti öröklés) közötti összefüggéseket. A fenti fejezetben elemzett, majorátus fogalmi körébe tartozó jószágok esetében a kötött átszállási rend meghatározására csaknem kivétel nélkül végrendeletben került sor. A végrendelezők a korszak meghatározó jelentőségű arisztokratái voltak, végrendeleteiket az uralkodó is megerősítette és annak tartalmát jóváhagyta.

5. A munka következő, nagy terjedelmű fejezete az 1687:9. törvénycikket követő hitbizomány-létesítéseket tárgyalja. A törvény megalkotását követően négy család alapított hitbizományt Magyarországon: a Zichy István-seniorátust 1687-ben, az Esterházy Pál-elsőszülöttségi hitbizományt 1695-ben, a Szirmay István-majorátus szerinti hitbizományt 1711-ben létesítették, Erdődy György számára pedig III. Károly adományozott elsőszülöttségi hitbizományt 1720-ban. Az alapítók mögött álló, valamennyi család esetében elmondható, hogy a korszakban több, fontos országos tisztséget betöltő taggal is dicsekedhettek, és a 17. században váltak az országos politikában is meghatározó jelentőségű szereplővé.

Jól szolgálja az egyes hitbizományok összehasonlításának lehetőségét, a hitbizomány tárgyai szerinti (ingatlanok, ingók) rendszerezés és bemutatás. Különösen tanulságos a hitbizományok öröklési rendjét bemutató fejezetrész, amely a tárgyalt jogintézmény legfontosabb jellegzetességeit foglalja össze az egyes családok példáján. A másodjára tárgyalt Esterházy-hitbizomány öröklési rendje szerint például az alapító Esterházy Pál arra az esetre, ha fiai az ősi jószágon meg akarnának osztani, eltérve a végrendeletében meghatározott öröklési rendtől, másképpen rendelkezik a szerzett javairól, mint ha a három, általa alapított hitbizományt elfogadják. Az előbbi esetben ugyanis a teljes szerzett vagyont Mihályra hagyja, aki ezt a vagyont *fideicommissumként* fogja birtokolni haláláig, majd azt követően az ő legidősebb fia lesz a jószágok birtokosa, annak halála esetére pedig a jószágok az idősebb szülött unokára szállnak, végül az iz-közelség szerinti legidősebb szülöttre. Amennyiben Mihálynak több fia lenne, a „*primogenitus*” lesz a birtokos, aki fiútestvéreinek fejenként évi kétezer forintot köteles adni tartásukra, a lányok pedig ezer forintot kapnak házasságkötésükig.

Fontos szabályt jelent a hitbizománynak alárendelt jószágok megosztásának, elidegenítésének és elzálogosításának tilalma: a szabályt megszegő birtokosok elveszítik jogaikat (a szabályokat megszegő birtokos jogvesztése ugyanakkor nem érinti a leszármazóinak jogát). Tilos volt a hitbizományhoz tartozó bármely jószágot pénzzé tenni, ebben az esetben az uralkodó jogosult az érintett pénzüsszeget a

kincstár részére elkobozni. Előírás volt az is, hogy csak olyan, arra „alkalmas” személy lehet birtokosa a hitbizománynak, aki római katolikus vallású és hitében élete végéig megmarad.

A szerző a bemutatott hitbizományi szabályokat gazdagon illusztrálja az egyes oklevelekből kiemelt részletekkel, amelyek – sajnálatos módon – csak a lábjegyzetekben kapnak helyet. Tanulságos lett volna bizonyos részleteket – különösen az egyes okiratok meghatározó és máshol is visszatérő, jellegzetes fordulatait – a főszövegben is kiemelni, azokat részletesen is elemezni.

Külön fejezetben kap helyet az 1687:9. törvénycikk magyarázatáról szóló 1723:50. törvénycikk ismertetése (7. Az 1723:50. tc. az 1687:9. tc. magyarázatáról). Az 5. fejezethez hasonlóan itt is okoz némi aránytalanságot a mindössze másfél oldal terjedelmű szöveg külön pont alatti elhelyezése. Az „alapozó”, 3. fejezet keretében történő tárgyalás itt is megfontolható lett volna.

6. A könyv érdemi fejezeteinek sorát a tudományos megállapításokat és következtetéseket tartalmazó Összegzés zárja. A jogintézmény eredetéről megállapítja a szerző, hogy a hitbizomány nem előzmények nélkül jelent meg a magyar jogrendszerben az 1687:9. törvénycikk megalkotásával. A szerző, az általa feltárt oklevelek elemzése során, arra a következtetésre jut, hogy a tárgyalt jogintézmény beépülése a magyar öröklési jogba egy olyan folyamat eredménye, amely a 16. század közepén indult el, és a hitbizományokról szóló törvény becikkelyezésével (pontosabban az 1687:9. törvénycikk magyarázatáról szóló 1723:50. törvénycikk megalkotásával) zárult. 1687-ben egy már régóta meglévő szokásjogi gyakorlatot „öltöztettünk fel törvényi köntösbe”.

A nemesi vagyon oszthatlan megőrzésének célja, továbbá a vagyon elidegenítésének és megterhelésének korlátozása vagy kizárása már 1687 előtt is megfigyelhető a szerző által vizsgált végrendeletekben, amikor az örökhagyó arra törekszik, hogy vagyona további sorsának meghatározásával elkerülje az örökösök közötti esetleges jogvitákat. Mindazonáltal a nemesi vagyon elaprózódástól való megmentésének kívánalma a magyar szokásjogi gyakorlatban nem jelenti azt, hogy a hitbizomány a magyar jogban „*sui generis*” módon kialakuló jogintézmény lett volna. A hitbizomány alapvetően idegen eredetű jogi konstrukció, melynek megjelenését az ország öröklési jogi rendszerében a kor politikai sajátosságai és a rendi berendezkedés indokolták. A 17. század utolsó harmadában ért meg a helyzet arra, hogy ezt, a szokásjogban egyébként már létező, ugyanakkor korántsem elterjedt intézményt törvényi szinten is szabályozza a magyar jogalkotás.

A Függelék keretében összegyűjtött mutatók között szerepeltetett családfák hasznos adalékokkal szolgálnak a könyvben bemutatott magyar családok történetében való eligazodáshoz. Az okleveles forrásokat bemutató Forrásjegyzék – mellett, hogy a szerző kutatómunkáját hitelesen alátámasztja –, lehetőséget teremt más, a témában elmélyülni szándékozó kutató számára is az elemzett dokumentumok tanulmányozására. Lelkiismeretes kutatómunkáról tanúskodik az igényesen összeállított irodalomjegyzék is, ugyanakkor a név-, és helymutató mellett indokolatlannak tűnik a tárgymutató mellőzése.

A könyv nyomdai kivitelezése megfelel a tudományos munkák elé állított, alap-

vető tördelési és tipográfiai kívánalmaknak. A szerző nevének és a könyv címének megjelenítése (fekete-fehér oklevelet ábrázoló könyvborítón fekete betűk) ugyanakkor nem esztétikus. A terjedelmes, tagolatlan, túlszűfolt és meglehetősen apró betűs fülszöveg sem szolgálja megfelelően rendeltetését.

7. Az értekezés meggyőzően és hitelesen igazolja a Bevezetés megállapításait, ebben az értelemben eléri a kitűzött kutatási célokat. Meggyőzően nyer igazolást, hogy a hitbizomány a tradicionális magyar jog külföldi, elsősorban Habsburg hatásra beépült jogintézménye a tradicionális magyar jognak, ugyanakkor mégsem előzmény nélküli a magyar jogtörténetben. A hitbizomány Habsburg uralkodók számára elsődleges célja – az udvarhoz hű, lojális arisztokrácia kialakítása – mellett ugyanakkor számos más „pragmatikus” lehetőséget is magában rejtett. Ezek sorában kiemelten említhetjük a nemesi vagyon forgalomképességének korlátozását, a családi birtokok elaprózódásának megakadályozását, vagy az egyes családfejek számára alakítható sajátos „végrendeleti öröklés” lehetővé tételét. Az említett lehetőségek már a 1687:9. törvénycikk előtt is jelen voltak a hitbizományra „emlékeztető” magyar jogi konstrukciókban, az intézmény egyes fogalmi elemei tehát, még ha maga az intézmény nem is, élő előzményekkel rendelkeztek.

A munka gondos összefoglalása a szerző témában végzett kutatásainak. A források tartalmának egyszerű ismertetése ugyanakkor, véleményünk szerint, túlságosan is terjedelmes, magának a címadó jogintézménynek (illetve a magyar jogtörténet hitbizománnyal összefüggésbe hozható jogintézményeinek) az elemzése, továbbá a rendszerező jellegű bemutatás terjedelmileg és szerkezetileg is háttérbe szorul. Különösen szembetűnő az egyes családok történetének terjengős bemutatása, az életrajzi adatok, birtokszerkezet, genealógia, családtörténet elnyújtott leírása. Feltűnően túlterhelik a szöveget a téma elemző bemutatása szempontjából érintőlegesen jelentőségű adatok és ismeretek (uradalmak helyneveinek felsorolása, rokon kör bemutatása, magánélet-történet stb.). Az olvasóban komoly hiányérzetet kelt, hogy a jogtörténeti és történelmi ismertetések mellett a munka egészében másodlagosnak tűnik az intézménytörténet- és elemzés.

Peres Zsuzsanna *A családi hitbizományok megjelenése Magyarországon* című könyve egy hiteles és lelkiismeretes kutatómunkáról tanúskodó feldolgozás, amely – a szintetizálás és a rendszerezés nehézségei és következetlenségei ellenére is – értékes ismeretanyaggal gazdagítja a hitbizományokra vonatkozó jogtörténeti kutatások szakirodalmát.

Kelemen Miklós*

* PhD, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3.
E-mail: kelemen@ajk.elte.hu.